

Vallási stratégiák Mongóliában az 1990-es politikai változásokat követően (Kereszténység és iszlám)

Birtalan Ágnes

A *Conversio* konferencián mongóliai terepkutatásaimra építve áttekintettem az 1990-es évek politikai fordulatát követő vallási megújulást. Az elmúlt két évtized terepmunkájára¹ eredményeként jelentős mennyiségű hang- és képanyag gyűlt össze a magyar–mongol kutatóexpedíció fő céljaként megjelölt nyelvjárás- és népműveltség-kutatásban. A vallási hagyományok fennmaradásának, illetve átalakulásának holisztikus vizsgálata az egyik kiemelt kutatási diszciplínánk. Konferencia-előadásomban a hangsúlyt a buddhizmusra mint vallásra és a sámánizmusra mint hiedelemvilágra és mágikus gyakorlatra helyeztem. Minthogy már számos tanulmányban, több szempontból is elemeztem napjaink mongol buddhizmusának (1. kép) és sámánizmusának a különböző jelenségeit,² az alábbiakban a kereszténység és az iszlám mai mongóliai³ helyzetét ismertetem, történeti kontextusba helyezve a legfontosabb mai vallási trendeket és stratégiákat.

A vallásokkal kapcsolatos terepkutatásaink

A magyar–mongol nyelvjárás- és népi műveltségkutató expedíció tagja- és vezetőjeként alkalmam nyílt dokumentálni a politikai változások (1990-es évek eleje) által életre hívott vallási megújulást a Mongol Köztársaságban. Az expedíciós kutatócsoportunk tagjai által két évtizede folyamatosan végzett terepmunkának köszönhetően olyan adatbázis jött létre, mely végigköveti a sámánizmus és a buddhizmus változását és szinte naprakészen mutatja be a jelenlegi helyzetet is. A buddhizmus mint vallás és a sámánizmus mint vallási és hiedelemrendszer hagyományos kutatási területek a Belső-ázsiai

¹ Az 1991 óta zajló terepkutatások legutóbbi összegzéseihez ld. BIRTALAN Ágnes: „A magyar–mongol nyelvjárás- és népi műveltségkutató expedíció tevékenysége”, *Vallástudományi Szemle* IV/2 (2008) 197–206; Ágnes BIRTALAN: „A Survey of the Activity of the Hungarian–Mongolian Joint Expedition (1991–)”, in Ágnes BIRTALAN (szerk.): *Mongolian Studies in Europe. Proceedings of the Conference held on 24–25, November 2008 in Budapest*. Department of Inner Asian Studies, Budapest 2010. 25–37. A kutatást többször támogatta az OTKA (jelenleg a K 100613 számú projekt keretében).

² A részletes bibliográfiát ld. Birtalan.innerasia.hu.

³ A jelen tanulmányban a Mongol Köztársaság etnikai csoportjait vizsgálom. Az Orosz Föderáció (Kalmük Autonóm Köztársaság és Burját Autonóm Köztársaság) és a Kínai Népköztársaság (Belső-Mongol Autonóm Tartomány, Xinjiang Ujgur Autonóm Tartomány, Gansu és Qinghai megyék) területén élő mongolság vallási rendszereinek az elemzése további kutatásokat igényel.

Tanszéken. Mindkét diszciplínát — a folyamatdokumentáció mellett — vizsgáljuk a szóbeli és írásos szöveghagyomány, a szakrális kommunikáció és a szakrális tárgyi világ szempontjából. Bár a sámánizmust a vallástudományi szakirodalom hagyományosan nem tekinti vallásnak, expedíciós kutatásaink során kirajzolódik egy olyan folyamat, mely alapján szemtanúi lehetünk egy mongol sámánizmusvallás kialakulásának. A sámánokat szövetségekbe tömörítik — ezek akár egy jövőző egyház alapja is lehetnek —, rögzítik a szent szövegeket, s ezzel a szóbeli hagyományozás mellett az írásbeli átadás is fontossá válik.

A folyamat számos kérdést vet fel, mint például, hogy melyik népcsoport vagy melyik neves sámán hagyományait folytatják, melyik mitológiához kapcsolódó szakrális szövegeket foglalják írásba, vagy hogy egységesítik-e a tárgyi világot, stb. Mivel ez az átalakulás még csak néhány éve kezdődött, e kérdések felvethetők, de megválaszolásuk további célzott kutatást igényel. A kutatócsoport a terepmunka során rögzített és ezáltal megőrzött számos olyan adatot, mely e dokumentáció nélkül feledésbe merült volna (például a buddhista szerzetesek⁴ vagy a sámánok⁵ visszaemlékezései). A sámánizmus- és buddhizmuskutatás mellett más vallási rendszereknek kevesebb figyelmet szenteltünk a korábbiakban, de társadalmi kontextusuk pontosabb megismeréséhez szükséges a régióban újra vagy újonnan megjelent vallások vizsgálata is, melynek főbb szempontjai a következők:

- (1) A hagyományos vallási és hiedelemrendszerek fejlődése, átalakulása, „torzulása” (?): buddhizmus, sámánizmus.
- (2) A belső-ázsiai területen új vagy régóta nem gyakorolt vallások feltűnése, társadalmi szerepe és jelenlegi stratégiái: kereszténység, iszlám.
- (3) Új vallási rendszer kialakulásának a folyamata: sámánizmus.

1. kép. Újonnan felépített buddhista szentély Arhangaj megyében. Fotó: Szilágyi Zsolt.

⁴ Két, a tanszékhez kapcsolódó kutató, Majer Zsuzsa és Teleki Krisztina nemzetközileg is kiemelkedő kutatásainak eredményeiről e tárgyban ld. Mongoliantemples.mn.

⁵ BIRTALAN Ágnes: *Darkhad Shamanic Texts* (kéziratban).

Statisztika

Az alábbi táblázat bemutatja Mongólia lakosságának 2010-es vallási megoszlását (az adatok a 15 évet betöltött állampolgárokra vonatkoznak).⁶ 1 905 969-ből 1 176 283 fő vallotta magát vallásosnak (61,4%):

<i>Vallás</i>	<i>Hívők száma</i>	<i>Százalékos arányuk</i>
Buddhizmus	1 009 357	53,0%
Iszlám	57 702	3,0%
Sámánizmus (sic!)	55 174	2,0%
Kereszténység	41 117	2,1%
Egyéb ⁷	6 933	0,4%

A Mongol Köztársaság vallásilag összetett képet mutat, különösen ahhoz viszonyítva, hogy a szocializmus idején hivatalosan jelentéktelennek nyilvánították a vallást gyakorlók számát. Az ez időszakban folyamatosan jelenlévő buddhizmust⁸ és iszlámot titokban gyakorlók többsége valószínűleg nem vállalta volna korábban vallási hovatartozását. A szocializmus idején keresztényeket inkább csak az itt élő külföldiek között találhattunk.

A legtöbb hívet a tibeti Cong-kha-pa (1357–1419) által megreformált erényelvű (tib. *dge-lugs-pa*), más néven „sárga süveges” rend buddhizmusa számlálja, de megtalálhatók más buddhista rendek (például a tib. *kar-ma bka’-brgyud*) szerzetesei is, követőinek számáról azonban nincs adatom. Ahogy fentebb kifejtettem, a sámánizmus sajátos vallássá formálódik, de a fenti táblázatban a magukat sámánistának vallók a buddhista hívők egy részével együtt a táblázatban nem jelölt, szervezetileg sehova nem tartozó népvallást gyakorolják. Népvallásnak nevezem a térségben folyamatosan jelenlévő és már a legkorábbi időktől a tételes vallásokkal, elsősorban a buddhizmussal szinkretizálódó hagyományos hiedelemvilágot, melynek gyakorlatai átszövik még a magukat ateistának tartók mindennapjait is. Az ősektől örökölt taburendszer, mely a helyszellemeknek és ősök szellemeinek a tiszteletén alapult, különböző mértékben ma is megtalálható a mongolok életében.⁹

⁶ A 2010-es népszámlálási adatok alapján; vö. Toollogo2010.mn/doc/Main%20results_20110615_to%20EZBH_for%20print.pdf.

⁷ Közelebről nem meghatározott adat.

⁸ Vö. Ágnes BIRTALAN: „Traditionelle mongolische Religionen im Wandel”, in Gerson KLUMPP — Michael KNÜPPEL (szerk.): *Die ural-altaischen Völker. Identität im Wandel zwischen Tradition und Moderne. Vorträge des Symposiums der Societas Uralo-Altaica vom 13. bis 15. Oktober 2002.* (Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica 63) Harrassowitz Verlag, Wiesbaden 2003. 15–21.

⁹ Megjelenési formáit, mint például a viselkedési tabuk, a helyszellemeknek bemutatott áldozatok (*obó*-kultusz), a házi oltárok állítása még városi körülmények között is, részletesen kifejtettem a népvallásnak szentelt tanulmányomban: Ágnes BIRTALAN: „Mongolian Folkreligion”, in Ágnes BIRTALAN (szerk.): *Buddhism in Contemporary Mongolia.* ELTE BTK Belső-ázsiai Tanszék, Budapest (CD, megjelenés előtt).

A kereszténység különböző irányzatainak és felekezeteinek a jelenléte növekvő tendenciát mutat. Az általam megtalált mongóliai keresztény portálokon leírt adatok nem tűnnek pontosnak, mert például nem szerepel bennük a pravoszláv egyház (részletesen ld. alább), de az arányokat jól érzékeltetik:

<i>Felekezet</i>	<i>A hívők száma</i> ¹⁰
Protestáns	35 000
Ezen belül: hetednap adventista	1 200
Mormon ¹¹	8 000
Római katolikus	1 116

Az iszlám térhódítása a Mongol Köztársaság a török etnikumú kazak és az eredetileg egy turkesztáni török nyelvet beszélő, de nyelvében és műveltségében elmongolosodott¹² *hoton (xoton)*¹³ népcsoport körében jellemző.

A továbbiakban a kereszténység és az iszlám mai helyzetét mutatom be, rövid kitekin-téssel a történeti előzményekre. Figyelembe kell venni azt a tényt is, hogy a mongolság része és örököse a belső-ázsiai nomád népcsoportok közös műveltségének, ezért az egyes vallásokról szóló és a mongolokra vonatkoztatható adatolást mindig megelőzi a terület más etnikai és nyelvi csoportjainál már fellelhető és vélhetően a mongolokra is hatással lévő vallási jelenlét a buddhizmusra, a kereszténységre és az iszlámra vonatkozóan is.

Egy másik fontos tényező a mongolság vallási rendszereinek a bemutatásánál a vallási türelem. Sokszor visszatér a szakirodalomban, hogy vallásukért, hitükért nem szenvedtek üldöztetést sem a mongolok, sem az idegenek. (Természetesen ez az elv nem mindig valósult meg ilyen tiszta formában. Még arra is készültek törvények, hogy a buddhizmus javára háttérbe szorítsák a sámánizmus híveit, büntessék gyakorlóit.¹⁴) A vallási türelemért cserébe a mongol uralkodó elit mindenkitől elvárta, hogy feltétlen tisztelet mutasson az Örökkévaló Ég és a birodalomalapító Dzsingisz kán iránt, ami egy keresztény hitével nem volt összeegyeztethető.¹⁵

¹⁰ Összesen: 60 000 fő. A hivatalos mongol népszámlálási adatok 2010-ben 41 117 főről tettek jelentést, vö. [En.wikipedia.org/wiki/Christianity_in_Mongolia](http://en.wikipedia.org/wiki/Christianity_in_Mongolia). — NB. A különféle statisztikai adatok egymásnak ellentmondanak.

¹¹ Elsősorban az Utolsó Napok Szentjeinek Újraalapított Jézus Krisztus Egyháza.

¹² Pontosabban szólva, „elojratosodott”, azaz a többségi környezetét alkotó nyugati mongol *ojrát (oirad)* népcsoportok környezetében akkulturálódott.

¹³ Zárójelben található a mongol kifejezések tudományos átírású *halha*, azaz a Mongol Köztársaság hivatalos nyelvéből vett alakja; ha más nyelvből vagy nyelvjárásból származik a terminus, akkor azt külön jelöltem; a „mong.” jelölés jelentése: az írott mongol nyelvemlékekből származó kifejezés.

¹⁴ Részletesen ld. Ágnes BIRTALAN: „A Lineage of Tuvian Shamans in Western Mongolia. Assimilation and Heritage”, in Giovanni STARY (szerk.): *Proceedings of the 38th Permanent International Altaistic Conference (PIAC), Kawasaki, Japan: August 7–12, 1995*. Harrassowitz Verlag, Wiesbaden 1996. 85–105.

¹⁵ A pápai követ, a ferences Plano Carpini (~1180–1250) így tudósít erről 1246-ban: „Így történt nemrégiben Mihállyal, aki Oroszország nagyfejedelmeinek egyike volt, amikor hódolni jött Batu-

A kereszténység

A kereszténység már a VII–VIII. századtól jelen volt a belső-ázsiai régióban,¹⁶ de a különböző mongol vagy mongol–török vegyes etnikumú törzseknél, mint a Kereit, Naiman, Öngüt és a Karakitaj (mong. *Kereyid, Naiman, Önggüd, Qara-kidan*) csak a X–XI. századtól adatolt a forrásokban. A külső források hangsúlyozzák, hogy a Nagy Mongol Birodalom időszakában (XIII–XIV. század) számos befolyásos keresztény volt a nagykánok és a tartományi kánok környezetében, sőt, elsősorban a feleségek révén a dzsingiszida uralkodói családban is.¹⁷ A predinasztikus (VI. századtól?) és dinasztikus időszak meghatározó keresztény irányzata a nesztorianizmus¹⁸ volt, bár a mongolokkal a lehetséges politikai kapcsolatokat kereső pápák több ferences és dominikánus misszionáriust is küldtek a nagykáni, illetve az Iránt uraló hülegida kánok udvarába.

A mongolok vallási életéről, a keresztényekről és buddhistákról, valamint a hagyományos vallási képzetekről tudósított a ferences Rubruck (Willem van Ruysbroeck ~1210–1270). Értékes adatai¹⁹ a legrészletesebb áttekintést adják a XIII. századi vallási

hoz; először kényszerítették, hogy két tűz között menjen át. Azután azt mondták neki, hajoljon meg dél felé Dzsingisz kán előtt, mire ő azt felelte, hogy Batunak és szolgálóinak örömet meghajol, de egy halott képmásának nem hajol meg, mert ezt keresztény embernek nem szabad megtennie. És miután ismételtén felszólították, hogy hajoljon meg, s ő nem akart, a szóban forgó Batu kán tudára adta fia, Jarosláv által, hogy ha nem hajlik meg, megöleti. Ő azt válaszolta, hogy inkább kész a halálra, semmint olyat tegyen, amit nem szabad. Ekkor a vezér odaküldte egyik csatlósát, s az sarkával addig taposta Mihály gyomrát a szíve tájékán, míg csak [a nagyfejedelmet] ereje el nem hagyta. Ekkor Mihály egyik vitéze, aki a közelében állt, bátorításul odaszólt neki: „Légy erős, mert nem fog soká tartani megpróbáltatásod, s utána rögtön az örök boldogság következik.” Ezek után törrel levágták Mihály fejét. Az említett katonának is fejét vették törrel.” GYÖRFFY György: *Julianus barát és Napkelet fölfedezése*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest 1986. 99–100.

¹⁶ Gustaf J. RAMSTEDT: „Reste des Nestorianismus unter den Mongolen” in *Suomalais-Ugrilainen Seuran Aikakauskirja* LV (1951) 40–46.

¹⁷ A témával foglalkozó tanulmányok a nagyasszonyok közül Szorgagtani bekit (mong. *Soryaytani beki* 1198–1152) emelik ki, Dzsingisz legkisebb fia, Toluj (mong. *Tolui*) feleségét, s a két későbbi nagykán, Möngke (mong. ua., ur. ~1251–1259) és Kubilaj (mong. *Qubilai*, ur. 1260–1294) anyját, valamint az Ilkánida Birodalmat alapító Hülegü kán feleségét, Dokuz/Tokuz katunt (mong. *Töyus qatun* ?–1265) említik elsősorban. (Ld. még e kötetben VÁSÁRY István tanulmányát: 163–172.)

¹⁸ Nestorios (381–451) hittételeit alapul vevő keleti keresztény egyházi tanítás, mely Jézus természetének lényegét az orthodoxiától eltérően értelmezte. Nestoriot az efézusi zsinat után eretneknek nyilvánították, és száműzték. Nézetek, melyeknek foglalatát Mária *anthrópotokos* mivolta, a már akkor is létező keleti keresztény egyház tanaiba épültek be. A nesztorianizmus belső-ázsiai és kínai elterjedéséről és szerepéről a mongol kánok udvarában ld. Tjalling H. F. HALBERTSMA: *Nestorian remains of Inner Mongolia: discovery, reconstruction and appropriation*. Leiden University Faculty of Arts, Sinological Institute, Leiden 2007 (doktori disszertáció). 24–40. Openaccess.leidenuniv.nl/handle/1887/12444.

¹⁹ A nesztorianusokkal, a keresztények szerepével és a híres hitvitával, melyet Möngke nagykán rendezett, a következő fejezetek foglalkoznak: X, XIV, XV, XVIII. Magyar fordítása: GYÖRFFY (15. jz.); W. W. Rockhill avatott angol szövege P. Jackson és D. Morgan pontosításaival a világhálón: Depts.washington.edu/silkroad/texts/rubruck.html#court_christians.

életről. A korszakkal foglalkozó kutatók szerint a kereszténység a Nagy Mongol Birodalom részállamokra való széttagolódása (1368) után szinte nyomtalanul eltűnik a mongolok lakta területekről. Következő felbukkanása a XVIII–XIX. századra tehető,²⁰ de ezek a próbálkozások, bár elsősorban a kalmükök és a burjátok között jelentősek voltak, a szocialista forradalmak után teljesen visszaszorultak. A kereszténység újabb megjelenését az 1990-es évek változásai tették lehetővé.

A fentebb bemutatott statisztikában megtalálhatók a legfontosabb felekezetek, melyek már tényezővé váltak a mongóliai, elsősorban a nagyvárosi (Ulánbátor, Darhan, Erdenet) lakosság körében. Megalapításukban számos külföldi közösség vett részt, kiemelendő az USA, Dél-Korea, a Fülöp-szigetek, az Egyesült Királyság, s a pravoszlávia esetében az Orosz Föderáció szerepe.²¹ A különböző felekezetek s missziók eltérő stratégiákat követnek a mongóliai hívek megnyerésében, az alábbiakban hármat ismeretek részletesebben.²²

A neves belga misszionárius és tudós, Antoine Mostaert nevével fémjelzik azt a mongolisztikai kutatóközpontot, melyet a Congregatio Immaculati Cordis Mariae (CICM) rend papjai működtetnek, mongóliai filológus kutatók, mint G. Gantogtoh (*Gantogtox*) vagy Dzs. Coló (*J. Coloo*) közreműködésével. A 2003-ban alakult központ tevékenysége — amellett, hogy imakönyveket, a kereszténység fogalmait (mint pl. *eucharisztia*) magyarázó és a keresztény életet népszerűsítő kiadványokat terjesztenek —, kiterjed Mostaert műveinek újrakiadására, valamint mongolisztikai témájú előadások szervezésére és a hazai tudósok műveinek megjelentetésére is. A névadó hírének és kiemelkedő kutatói munkásságának égisze alatt alakították ki missziós stratégiájukat, s napjainkra egy valóban számon tartott, gazdag könyvtárral rendelkező és mongolisztikai kiadványokat gondozó szervezetté váltak. Meg kell jegyezni: a kiadott mongolisztikai művek nem a kereszténységgel²³ foglalkoznak, hanem elsősorban folk-

²⁰ A katolikus és pravoszláv missziók mellett megjelennek a protestánsok is.

²¹ Bár az általam olvasott és sok tekintetben alapos munkák nem szólnak róla, meg kell említeni a magyarok szerepét is a római katolikus egyház és a Jehova Tanúi csoport létrehozásában. Déri Balázs szíves szóbeli közlése szerint magyar baptista misszionárius család is működik Mongóliában. Tudomása van továbbá arról, hogy egy Magyarországon — többek közt mongolt is — tanult finn nő pünkösdi misszionáriusként működött Mongóliában.

²² Napjaink mongóliai kereszténységéről kitűnő vallásszociológiai tanulmányt jelentetett meg Danzan NARANTUYA: *Religion in 20th century Mongolia. Social Changes and Popular Practices*. VDM Verlag, Saarbrücken 2008. További információk ld. a világhálón: Ucanews.com/diocesan-directory/html/dps-mg_ulaanbaatar.php.

²³ Ilyen kutatásra támaszkodó kiadvány például a régész Erdenebat munkája, mely összefoglaló története a mongolok korai, XIII–XIV. századi kereszténységének: U. ERDENEBAAT: *Dundad juunii mongol orond jagalmaitnii šašnii ursgal newterč baisan towč tüüx* [A kereszténység megjelenésének rövid története a mongol középkor időszakában]. (Monograph Series 2) Antoon Mostaert Sudlaliin Töw, Ulánbátor 2009. A másik, kereszténységgel foglalkozó munkát az egyik misszionárius atya írta: Gaby BAMANA: *Christianity and Mongolia*. (Oyuunii xelxee 2) Antoon Mostaert Sudlaliin Töw, Ulánbátor 2006. E kötet a jelen tanulmány megírásakor nem állt rendelkezésemre.

lórszöveg-közlések,²⁴ felidézve ezzel Mostaert örökségét, aki az ordoszi mongolság népköltészeti alkotásait jegyezte le, és fordította franciára.²⁵

A Mongóliában 2002²⁶ óta működő szalézi rend elveihez híven a misszionálást a diakónia szellemében végzi, és Mongóliában is a fiatalok oktatásának szenteli tevékenységét. Ulánbátorban megalapították a Don Bosco Szakközépiskolát, ahol árva vagy nehéz helyzetű fiatalok képzése folyik.²⁷ (2. kép)

2. kép. Don Bosco népviseletbe öltözött mongol fiatalokkal. A szoborcsoport fotója: Nádasdy Miklós, Ulánbátor 2013.

²⁴ Pl. az *Aidurai mergen* eposz (Gantogtoh gyűjtése), burját rituális dalokat (Coló gyűjtése).

²⁵ Antoine MOSTAERT: *Textes oraux Ordos*. (Monumenta Serica Monograph Series 1) Cura Universitatis Catholicae Pekini Edita, Peking 1937. (Monumenta Serica Monograph Series 1)

²⁶ A magyar szalézi orgánus szerint 2001-ben jelentek meg a misszionáriusok Ulánbátorban. Szalézi-irinyi.hu/sdb/sze08_3.pdf. Az internetes lap arról számol be, hogy 2008-ban egyre újabb rendtársak csatlakoznak a mongóliai közösséghez.

²⁷ Az iskola hitvallása, ahogy az interneten olvasható: *Official Name: Don Bosco Industrial Training Skills Center. Ownership: Privately owned and run by the Salesians of Don Bosco. Local Organization: Catholic Mission Education Accreditation: Ministry of Education Recipients: Mongolian Students aging from 16–22 years of age. With preference for technically inclined students of working class families and underprivileged families. Trades: Industrial Sewing; Woodworking-Carpentry; Auto-mechanics; Plumbing-Welding, Office Assistant-Secretarial. Complementary: Secondary Education / High School Education School Motto: 'We prepare for Life' For more information: the best to talk to are the graduates since 2001 till the present. By the Fruits you will know the tree. Wikimapia.org/1144167/Don-Bosco-School. További részletekhez ld. Edita JOHNOVÁ: „Mongolian Lexical Innovations in Contact with Christianity”, in *Mongolica Pragensia* '02. *Ethnolinguistics and Sociolinguistics in Synchrony and Diachrony*. Triton, Prága 2002. 65–100 (69).*

A mongóliai pravoszláv egyháztörténet a vallás megjelenését — legitimációs célokkal is — visszavetíti a XIII. századra, a nagy számban behurcolt orosz foglyok jelenlétéhez kapcsolva. Az első nemzedék leszármazottai azonban nem őrizték sokáig vallásukat, így nem volt folytonosság. A források beszámolnak a pravoszlávia második megjelenéséről, mely az egyháztörténet valódi kiindulási pontja: 1686-ban foglyokat hoztak az Amur vidékéről, és letelepítették őket az urgai (ma Ulánbátor) buddhista egyházfő²⁸ birtokain, hogy földműveléssel foglalkozzanak. Köztük volt egy pravoszláv pap, aki közösségében ellátta a vallási teendőket.²⁹ Az orosz kereskedők, utazók, diplomaták tevékeny jelenléte miatt gazdag forrásanyaggal rendelkezünk a pravoszláv egyház XIX. századi mongóliai történetéről. Az első templom 1864-ben épült fel az orosz konzulátus megalapítását követően, hogy az egyre növekvő számú betelepülő orosz kereskedőt és a megszorodó ügyek intézéséhez alkalmazott ügyintézői réteget kiszolgálja. A szocializmus időszakában megszűnt a vallási türelem, s a gyülekezet feloszlott; a templomot középületként használták. Az újjáalakulásra 1996-ban került sor, és 2005-ben rakták le az új templom alapkövét, mely elődje emlékére a „Szentháromság” (orosz: *Szvjatotroickij prihod*) nevet viseli. 7–8000 hívőt számláló közösség tartozik hozzá, akik közül 1 500-an mongóliai állampolgárságú oroszok, a többiek ideiglenesen a fővárosban dolgozó szakemberek. A templom kecses sziluettjével, vakító fehér színével igazi látványossága lett a fővárosnak. (3. kép)

3. kép. A Szentháromság-templom Ulánbátorban. Fotó: Teleki Krisztina.

²⁸ Részletesen ld. SZILÁGYI Zsolt: *A mongol főlámák rövid története*. (Vallástudományi Tanulmányok 10) Magyar Vallástudományi Társaság, Budapest 2010.

²⁹ Vö. Pravoslavie.mn. Az alábbi adatok erről a honlapról származnak.

A keresztény misszionáriusok több szempontból is hatással voltak a mongolisztikai tudományok fejlődésére. Az atyák közül néhányan — a fentebb említett A. Mostaerthoz hasonlóan — filológiai kutatással, a szóbeli hagyományok gyűjtésével vagy az írott források feldolgozásával is foglalkoztak. A bibliafordítások a nyelvhasználat szempontjából a kezdetektől³⁰ fontos filológiai problémákat vetettek fel. Jelenleg kétféle mongol nyelvű biblia van használatban a mongóliai gyülekezetekben. Az angol állampolgárságú John Gibbens és közösségének a fordítása, valamint egy mongóliai fordítócsoporth (Mongol Bibliin Orčuulgiin Xoroo: „Mongol Bibliafordító Csoport”) munkája. Egyik sem követi a XIX. század elején kialakított terminológiát, s az alapfogalmak jelentős részét teljesen eltérő módon fordítják. Míg Gibbensék értelmező fordításokat adnak, a mongol csoport a már jól ismert buddhista-sámánista kifejezéseket használja.³¹

Az iszlám

A keleti kereszténységhez hasonlóan az iszlám ugyanúgy szinte a kialakulásától megjelent a térség népei között, de nem vált számottevő tényezővé a belső-ázsiai központi régióban (a mai Mongólia és Belső-Mongólia területe). Míg a Nagy Mongol Birodalom alapító nemzetségei, törzsei között adatolhatóan voltak keresztények és buddhisták is, az iszlám követése nem volt köztük jellemző, legalábbis források hiányában nem bizonyítható.³² Dzsingisz kán kelet-turkesztáni hadjárata során került szembe iszlámhitű népekkel, melyek közül például a török nyelvű karlukok a vallások iránt toleráns politikája miatt meghódítottak a nagykánnak (1211). A khorezmi hadjárat (1218–1220) és Bagdad elfoglalása (1258) sokkoló volt az iszlám világnak, de hangsúlyozni kell, hogy nem vallási háborúról, hanem területszerző hadműveletekről volt szó, melyek a későbbiekben új utat nyitottak az iszlám terjedésének. A Dzsingiszt követő további nagykanok is türelemmel viseltettek az iszlám iránt, és a birodalmi adminisztrációban kulcsszerepet játszottak a turkesztáni vagy még távolabbi nyugati meghódított területekről érkező muszlim kereskedők, pénzügyi szakemberek; külö-

³⁰ Az első mongol bibliafordítások (Ótestamentum, majd Újtestamentum) a londoni Bibliatársaság megbízásából készültek (E. Stallybrass és W. Swan munkájának eredményei, 1840), de ezt is megelőzve fordította le a Bibliát kalmük (egy nyugati mongol nyelv) nyelvre (1815) a mongolisztikai kutatások egyik megalapítója, a Herrnhuti Testvérközösség tagja, I. J. Schmidt (1779–1847); további adatokhoz ld. Charles R. BAWDEN: *Shamans, lamas and evangelicals: the English missionaries in Siberia*. Routledge — Kegan Paul, London 1985.

³¹ Filológiai elemzést ad a felek közötti vitáról és az egyes eltérően fordított kifejezések háttéréről JOHNOVÁ (27. jz.). További elemzések a korai terminológiáról: Klaus SAGASTER: „Johann Jährgs mongolische Übersetzung von Kirchensegen und Vaterunser”, *Zentralasiatische Studien* XXXVIII (2009) 283–311.

³² Egy muszlim kisebbség létezett a keresztény öngütök között (Christopher P. ATWOOD: *Encyclopedia of Mongolia and the Mongol Empire*. Facts on File, New York 2004. 252). (Ld. még e kötetben Vásáry István tanulmányát: 163–172.)

nösen jellemző ez Kubiláj kán és utódai udvartartására.³³ Az iszlám nagyobb arányú terjedésére a mongolok között a XIII–XIV. század fordulóján, a XIV. század első felében került sor, ekkortól vált államvallássá egyes *ulus*okban (mong. *ulus*), birodalmi utódállamokban.

Az Aranyhordában Berke kán (1257–1266) volt az első iszlámhitű uralkodó, de csak Özbeg kán uralma (1313–1341) idején lett államvallássá az iszlám. A Perzsia területén kialakult ilkánida államban Gazan kán uralkodása kezdetén (1295) és a Dzsingisz kán második fia (mong. *Čayadai*) által alapított Csagataida államban Tarmasirin kán (ur. 1331–1334) alatt vált véglegesen államvallássá.³⁴ A Nagy Mongol Birodalom felbomlását követően a kereszténységhez hasonlóan jelentéktelenné válik szerepe a központi régióban, azaz a mai Mongólia és Belső-Mongólia területén. Az itt élő mongolságot kevésbé érinti meg az iszlám hatása, és újramegjelenése török etnikumú népekhez köthető.

A jelen helyzetet tekintve is a török nyelvű etnikumok körében meghatározó az iszlám. Így a XIX. században bevándorolt kipcsak török nyelvű nomád kazakok közt, a XVIII. században Kelet-Turkesztánból behurcolt, elmongolosodott földművelő *hotonok* s a csak szórványosan jelenlévő turki török nyelvet beszélő özbegek közt. A kazakok³⁵ és az özbegek³⁶ körében a csaknem folyamatos³⁷ vallásgyakorlás miatt megőrződtek a régi hagyományok, és az iszlámnak egyfajta népvallásként való jelenléte hozzásegítette a népcsoportokat ahhoz, hogy az 1990-es évek politikai változásait követően külföldi (elsősorban török) misszionáriusok segítségével rövid idő alatt kiépülhessenek a szunnita vallásgyakorlat színhelyei, s a vallási tanítók (kazak *mollah*, hoton *molda*) képzése megindulhasson külföldön.

³³ Forrásokban adatoltak egyes utódállamok (*ulus*ok) kánjairól, hogy bizonyos intézkedéseik sértették a muszlim híveket; például Dzsingisz második fia a saját tartományában tiltotta a *halal* jószágást, mely eltért a hagyományos mongol módszertől, vö. ATWOOD (33. jz.) 252.

³⁴ Az iszlám először Mubarak-sah idején jelenik meg mint az uralkodó által gyakorolt vallás (1266).

³⁵ 2010-es lélekszámuk: 101 526, a lakosság 3,86%-a. Kazakok elsősorban a legnyugatibb mongol megyében, Bajan-Ölgiben (*Bayan Ölgi*) élnek, de népesebb csoportjaik összefüggő diaszpórákat alkotnak az ország több pontján, az egyik legjelentősebb Nalajh (*Nalaix*) bányaváros, ahová munkát vállalni érkezett nagyobb létszámú csoport Bayan-Ölgiből. Számos tanulmány foglalkozik a kazakok Kazahsztánba való kitelepülésével, majd visszavándorlásával. Ennek pontos okait és struktúráját próbálta meg feltárni Alff kutatása: Henryk ALFF: *Zwischen Geburtsort und Land der Vorfäter. Die sozialen Netzwerke von Kasachen aus der Mongolei und ihre Rolle im postsowjetischen Migrations- und Inkorporationsprozess*. Universität Potsdam Mathematisch-Naturwissenschaftliche Fakultät Institut für Geographie, Potsdam 2010. Nbn-resolving.org/urn:nbn:de:kobv:517-opus-49886. A kazakok megváltozott életkörülményeiről a politikai változásokat követően ld. Peter FINKE: „The Kazaks of Western Mongolia”, in Ingvar SVANBERG (szerk.): *Contemporary Kazaks. Cultural and Social Perspectives*. Curzon, London 1999. 103–139.

³⁶ 2010-es lélekszámuk: 260, a lakosság 0,01%-a.

³⁷ A szocializmus évei alatt is (az 1920-as–1930-as évektől 1990-ig).

A *hotonok*³⁸ helyzete — a mongol műveltség több szinten való adoptálása miatt — különleges. Náluk az iszlám szintén beépült a népvallásba, de ellentétben a kazakokkal, erőteljes buddhista hatás is érte őket. A terepmunka során többször is volt alkalmam megfigyelni a *hotonok* vallásgyakorlatát, mely a kilencvenes években erőteljes szinkretikus jelleget mutatott. Ennek egyik legmarkánsabb jele a *hotonok* által lakott Uvsz (*Uvs*) megyei Tarialan járás központjától nem messze fekvő áldozati halmonknál, az *obóknál* (*owoo*) bemutatott rituálék. Nem messze egymástól két *obót* állított a közösség, és míg az egyiknél a sámánisztikus és iszlám hagyományoknak is megfelelően véres áldozatot mutattak be, a másikat a buddhizmus elvei szerint csak felszalagozták, és kerülték az állatáldozat véres formáját.³⁹ (4. kép)

4. kép. *Hoton obók Uvsz megye Tarialan járásában. A bal oldalinál buddhista, a jobb oldalinál muszlim módozatú áldozatokat mutatnak be a helyszellemeknek.*
Fotó: Birtalan Ágnes.

A szent szövegek terjesztési módjáról és az esetleges fordítói tevékenységről jelenleg nem áll rendelkezésemre adat. A mecsetek építését muszlim országok támogatják, melyek közül korábban Törökország jelenléte volt a meghatározó.⁴⁰ A vallásgya-

³⁸ 2010-es lélekszámuk: 11 304, a lakosság 0,43%-a.

³⁹ Terepdokumentáció: 1999. augusztus.

⁴⁰ Arra vonatkozóan, hogy ez a helyzet megváltozott-e, és a pénzbeli, valamint a vallásgyakorlást elősegítő javak adományozásában most is Törökország áll-e az élen, nem áll a szerző rendelkezésére új adat.

korlás helyszínei gyakran nem egy szokványos muszlim szenthely képét mutatják. Előfordul, hogy a mecseteket, hasonlóan a buddhista szentélyekhez, szállodai vagy más, korábban hivatalos célokra használt épületekből alakítják ki. (5. kép)

5. kép. Kazak mecset Hovd megye Bujant járásában. Fotó: Teleki Krisztina.

Összegzés

Általánosságban elmondható, hogy a történetileg jelenlevő, majd a Nagy Mongol Birodalom szétagolódásával eltűnő kereszténység és iszlám misszionáriusai napjainkban meglehetősen aktívan tevékenykednek a Mongol Köztársaságban. Mindkét vallásra jellemző, hogy a tevékenységi területe korlátozott, az iszlám elsősorban csak a török nyelvű etnikum körére, akik jól körülhatárolható közigazgatási területeken élnek, a kereszténység pedig elsősorban nagyvárosokban térít. A vallásszabadság biztosítása és a vallási sokszínűség hozzájárul ahhoz, hogy Mongólia — akár az egykori Nagy Birodalom — toleránsan viszonyuljon multikulturális népességéhez, ugyanakkor fontos megjegyezni azt is, hogy a bejövő hatásoknak is tiszteletben kell tartaniuk a sok évszázados, és az utóbbi időkben felértékelődő mongol hagyományokat.